

Η οικονομική αφαίμαξη των ραγιάδων από την Εκκλησία κατά την Τουρκοκρατία

«Ἐκατὸν χιλιάδες, καὶ ἴσως περισσότεροι, μαυροφορεμένοι ζῶσιν ἄργοι καὶ τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἴδρωτας τῶν ταλαιπώρων καὶ πτωχῶν Ἑλλήνων. Τόσαι ἑκατοντάδες μοναστήρια, ὅπου πανταχόθεν εὐρίσκονται, εἶναι τόσαι πληγαὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἐπειδὴ, χωρὶς νὰ τὴν ὠφελήσουν εἰς τὸ παραμικρόν, τρώγοσι τοὺς καρπούς της καὶ φυλάττουσι τοὺς

λύκους, διὰ νὰ ἀρπάζουν καὶ ξεσχίζουν τὰ ἄθῳα καὶ ἰλαρὰ πρόβατα τῆς ποιμένης τοῦ Χριστοῦ. Ἰδού, ὦ Ἕλληνες, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἡ σημερινὴ ἀθλία καὶ φοβερὰ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία ὅπου ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος».

«Ελληνική Νομαρχία»

Με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, η οποία ήταν η χαριστική βολή των Οθωμανών στο ήδη αποδεκατισμένο και διαλυμένο βυζαντινό κράτος, η Εκκλησία ήταν ένας από τους μεγάλους κερδισμένους τῆς υπόθεσης αυτής. Ο ρόλος της στην κατάκτηση της Πόλης ήταν καθοριστικός κι αυτό το αναγνώρισε εμπράκτως ο Μωάμεθ ο Πορθητής, χρίζοντας πατριάρχη τον Γεννάδιο, ο οποίος μέχρι τότε φρόντιζε να καλλιεργεί την διχόνοια και κλίμα ηττοπάθειας στο βυζαντινό στρατόπεδο, λόγω της αντίθεσής του στην ένωση των Εκκλησιών (κάτι που θα σήμαινε απώλεια πολλών προνομίων που διατηρούσε μέχρι τότε η ορθόδοξη Εκκλησία). Είναι γνωστό άλλωστε το περίφημο «φακιόλιον βασιλεύον Τούρκων, ή καλύπτραν λατινικήν» του Νοταρά. Γνωστά πράγματα, παρ' όλο που η Εκκλησία προσπαθεί να καλύψει τις αμαρτίες της με το παραμυθάκι της Κερκόπορτας.

Η προνομιακή μεταχείριση των παπάδων, δεν αποτελούσε όμως μόνο απλά την αναγνώριση εκ μέρους των Τούρκων, των πολύτιμων υπηρεσιών των ρασοφόρων. Οι Οθωμανοί δεν ήταν ηλίθιοι, ούτε και άσχετοι με την διοίκηση. Αφ' ενός δεν επιθυμούσαν τον καθολικό εξισλαμισμό των νέων υπηκόων, γιατί έτσι θα περιόριζαν τα εισοδήματα από την βαρύτατη φορολογία, την οποία επέβαλαν

στους «άπιστους» κι αφ' ετέρου ήθελαν μία κατά το δυνατόν ομαλή καθυποταγή τους. Αντιλαμβάνονταν, πως σε ένα ήδη θεοκρατικό καθεστώς, όπου ο σκοταδισμός και η τυφλή θρησκευτική πίστη βασίλευαν, το ιερατείο ήταν ένας πολύτιμος βραχίονας διοίκησης και επιβολής εξουσίας. Η πίστη, ήταν το όπλο στα χέρια του πατριαρχείου, με το οποίο μπορούσε να καθηλώσει υπό την σκέπη του ολόκληρο το ορθόδοξο ποίμνιο, ανεξαρτήτου εθνικότητας. Ο επίσκοπος Ευβοίας, Άνθιμος, σε επιστολή του, που είχε παραλήπτη τον βασιλιά Όθωνα, το 1835, ομολογεί σε μια κρίση ειλικρίνειας: «Οι σουλτάνοι εγνώρισαν από την πείραν ότι, διά να τυραννούν ευκόλως τον ελληνικόν λαόν, είχαν ανάγκην από την συνδρομήν της θρησκείας του. Σέβας εις τους πατριάρχας μας, υπεράσπισιν εις την Εκκλησίαν και προνόμια εις τους αρχιερείς της επρόσφερον αδιακόπως η τουρκική κυβέρνησις».

Η Εκκλησία λοιπόν, όχι μόνο δεν βγήκε χαμένη από αυτή την ιστορία, αλλά απεναντίας βγήκε και περισσότερο ενισχυμένη από πριν. Ο πατριάρχης, αποκτώντας τον τίτλο του πασά, στην τουρκική ιεραρχία και μάλιστα με τρεις ουρές αλόγου στην σημαία του, όχι μόνο κατόρθωσε να διατηρήσει τα κεκτημένα της Εκκλησίας, αλλά ορίστηκε από τον σουλτάνο, να είναι στην ουσία το εκτελεστικό του όργανο, με εξουσίες όχι μόνο πάνω στον ελληνικό χριστιανικό πληθυσμό, αλλά σχεδόν σε όλους τους χριστιανούς της οθωμανικής πλέον επικράτειας. Η ασυδοσία των ρασοφόρων, όχι μόνο δεν περιορίστηκε, αλλά αντιθέτως ενισχύθηκε υπό την κάλυψη της οθωμανικής εξουσίας.

Ο ραγιάς, πέρα από τον αβάσταχτο κεφαλικό φόρο, που έπρεπε να πληρώνει ετησίως στους Οθωμανούς, για να «έχει την άδειαν να φέρη επί εν έτος την κεφαλήν επί των ώμων του», είχε πλέον να αντιμετωπίσει, και τα -κατά την καθομιλουμένη- «γαμισιάδικα» του εκάστοτε πατριάρχη και των επισκόπων, οι οποίοι επιδίδονταν σε έναν απίστευτο πλειοδοτικό διαγωνισμό για την απόκτηση των ιερατικών θρόνων. Ο «ανώνυμος» της «Ελληνικής Νομαρχίας», μας περιγράφει τον τρόπο που χρίζονταν πατριάρχες και επίσκοποι και τι επίπτωση είχε αυτό στον υπόδουλο χριστιανικό πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας:

Ἡ Σύνοδος ἀγοράζει τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ἀντιβασιλέα διὰ μίαν μεγάλην ποσότητα χρημάτων, ἔπειτα τὸν πωλεῖ οὗτινος τῆς δώση περισσότερον κέρδος, καὶ τὸν ἀγοραστὴν τὸν ὀνομάζει πατριάρχην. Αὐτός, λοιπόν, διὰ νὰ ξαναλάβῃ τὰ ὅσα ἐδανείσθη διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ θρόνου, πωλεῖ τὰς ἐπαρχίας, ἥτοι τὰς ἀρχιεπισκοπὰς, οὗτινος δώση περισσοτέραν ποσότητα, καὶ οὕτως σχηματίζει τοὺς ἀρχιεπισκόπους, οἱ ὅποιοι πωλῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς

ἄλλους τὰς ἐπισκοπὰς των. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι τὰς πωλῶσι τῶν χριστιανῶν, δηλαδὴ γυμνώνουσι τὸν λαόν, διὰ νὰ ἐβγάλωσι τὰ ὅσα ἐξώδευσαν...καὶ εἰς αὐτὸ μιμοῦνται τοὺς ὀθωμανικοὺς διοικητὰς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς των, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ ὅτι οἱ ἀρχιεπίσκοποι πληρώνουν αὐτούς, καὶ αὐτοὶ τοὺς δίδουν τὴν ἄδειαν νὰ κλέψωσιν ὅσα ἴμποροῦσι.

Τα ρασοφόρα τρωκτικά, πέραν ἀπὸ τὴν τακτικὴ φορολογία που εἶχαν ἐπιβάλλει στους ραγιάδες (γνωστὴ ὡς «τακτικὴ» ἢ «κανονικὴ» ἢ «χρονιάτικη»), τοὺς υποχρέωναν νὰ παραδίδουν στὴν Ἐκκλησίᾳ τὸ 1/3 τοῦ εἰσοδήματός τοὺς με τὴν μορφή ἐνὸς φόρου που ονομάζονταν «ρόγα». Εἶχαν δε ἐπινοήσει πλήθος ἄλλων ἐκτακτῶν «εἰσφορῶν» (κατὰ τὸ κοινῶς, «αρπαχτές»), ὅπως: «Εμβατίκια», «φιλότιμα», «ζητεῖαι», «συνοικέσια», «δίσκοι», «λειτουργικά», «παρρησίαι», «προθέσεις», «ψυχομερίδια» κ.ά. Τὰ «δοσίματά» τοὺς στοὺς Ὀθωμανοὺς διοικητὲς γιὰ νὰ διατηροῦνται οἱ καλὲς σχέσεις μαζί τοὺς («μπαξίσια», «κανίσκια» κ.λπ.) ἦταν μεγάλα. Πολλὲς φορές οἱ ἐπισκοπές, με τὰ πολλὰ τοὺς ἐξοδα καὶ τὶς δωροδοκίες ἦταν καταχρεωμένες. Κι ὅλο πιο βαριά φορολογία ἐρίχναν στὶς πλάτες τῶν χριστιανῶν. Ἄλλοτε ἀναζητοῦσαν διάφορους τρόπους κι ἐβρίσκαν τὶς πιο παράξενες ευκαιρίες γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸ ταμεῖο τοὺς. Ὁ Σέργιος Μακραῖος με γράμμα τοῦ (1759) πρὸς τὸν Νεκτάριο, ἐπίσκοπο «Λιτζάς καὶ Ἀγράφων», τὸν παρακαλεῖ νὰ συγχωρήσει κάποιον Παπαγιώργη γιὰ ἓνα παράπτωμά τοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ πάρει χρήματα. Που σημαίνει ὅτι ἡ συγχώρηση παραχωροῦνταν με πληρωμὴ χρημάτων. Καθόλου παράξενο βέβαια, ἀπὸ μιὰ ἀποψη, καθὼς εἶναι γνωστὸ πὼς τὰ «συγχωροχάρτια» δὲν αποτελοῦσαν ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως πιστεύεται σήμερα.

Στα διάφορα «βεράτια» (σουλτανικὲς ἀδειες) τῶν ἐκάστοτε πατριαρχῶν ἢ μητροπολιτῶν, πληροφοροῦμαστε καὶ τὶς οδηγίες που δίνονταν:

«...Ὁμοίως δε καὶ τὸ ζαράρι κασαμπιγιέ, καὶ ἡ ζητεῖα καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, καὶ τὰ ἄσπρα οπού συνηθίζονται νὰ δίδωνται δια τὰ αγιάσματα, πρῶτα δεύτερα καὶ τρίτα συνοικέσια, καὶ ἀκολούθως ἀπὸ κάθε ιερέως πρὸς ἐν φλωρίον δια τὸν πατριάρχην, καὶ ἄλλα τόσα δια τὸν μητροπολίτην ἢ ηγούμενον...» (βεράτι πατριάρχῃ Κύριλλου)

«...Ὅταν δε εἰς φόρου υποτελής, μὴ ἔχων χρήματα δια νὰ πληρώσει τὸ μίριον, δίδῃ αὐτ' αὐτοῦ εἰς τὸν Μητροπολίτην υφάσματα καὶ φορέματα...ὡς καὶ δια τὰ διδόμενα αὐτῷ ὑπὸ τῶν φόρου υποτελῶν λόγῳ ἐλεημοσυνῶν πράγματα, ἤτοι

οίνον, έλαιον μέλι και λοιπούς δημητριακούς καρπούς...» (βεράτι μητροπολίτη Κρήτης, Γεράσιμου του Χίου).

«...Οι επίσκοποι παπάδες και λοιποί ραγιάδες, οι κατοικούντες...να δίδωσι το ετήσιον ρέσμι πεσκέσι, ζαγάρι κασαπγιέ, άσπρα ελέους αγιασμού, ζητείας πανηγύρεως το ρέσμι του Α', Β', Γ' γάμου· έτι δε ετήσιον κάθε σπίτι υπανδρευμένου να δίδει ανά 12 άσπρα και έκαστος παπάς ανά εν φλωρί ρέσμι του πατριάρχου, και πάλιν ανά 12 άσπρα και ανά εν φλωρί ετήσιον ρέσμι του αρχιερέως...» (βεράτι μητροπολίτη Λαρίσης, Λεόντιου)

Με την ανακήρυξη της Εκκλησίας τής Κρήτης ως αυτοκέφαλη, στο πατριαρχικό βεράτι τονίζεται η ανάγκη «ενός Μητροπολίτου, όστις να εισπράττει τους φόρους, να εκτελεί τας λειτουργίας των και να συγκρατεί τους ραγιάδες...».

Από τις «αρπαχτές» των ρασοφόρων, δεν ήταν δυνατόν να λείπουν και οι περίφημες εκθέσεις «ιερών λειψάνων», που επιβιώνουν μέχρι και τις μέρες μας. Ο λόγος και πάλι στον απολαυστικό «ανώνυμο» της «Ελληνικής Νομαρχίας»:

Μετὰ τῶν Ἐπισκόπων, λοιπόν, ἔρχονται ἐκεῖνοι οἱ πρωτοσύγκελλοι, οἱ ἀρχιμανδριῖται καὶ οἱ πνευματικοί, οἱ ὅποιοι στέλλονται ἀπὸ τὰ μοναστήρια μὲ κάποιας πανταχούσας. Αὐτοὶ εἶναι ἀναρίθμητοι, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκεται πόλις ἢ χωρίον, ὁποῦ νὰ μὴν φυλάττῃ ἢ ἓνα ἢ δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λαοκλέπτας, οἱ ὅποιοι παρησιάζονται εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγοράζουν παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ κλεψίματος, καὶ ἔπειτα, μὲ ἅκραν αὐθάδειαν, ἀρχινοῦσιν ἀπὸ ὁσπίτιον εἰς ὁσπίτιον, νὰ ζητοῦσιν ἐλεημοσύνην, καὶ ἐκδύουσιν ἐξόχως τὰς γυναῖκας, ὅσον ἡμποροῦσι.

Τὸν τρόπον, ὁποῦ μεθοδεύονται, εἶναι ἄξιος γέλωτος ἐνταυτῷ καὶ δακρύων. Αὐτοὶ ἔχουσιν ἐν κιβωτίδιον γεμάτον ἀπὸ ἀνθρώπινα κόκκαλα καὶ κρανία ἀκέραια, τὰ ὅποια ἀσημῶνοσι, καὶ ἔπειτα ὀνοματίζουν, ἄλλα μὲν τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους καὶ ἄλλα τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, δὲν ἀφίνουν ἄγιον, χωρὶς νὰ ἔχουν μέρος ἀπὸ τὰ κόκκαλά του (Ἐγώ, ἕως τώρα βέβαια, εἶδα ἕως τέσσαρας κεφαλὰς τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους, ἐπειδὴ, ὅταν ἀκολουθῇ ἡ πανοῦκλα, τότε κάθε πολιτεία ἔχει ἀπὸ μίαν κεφαλὴν τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους). Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοκκαλοπωλητὰς ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ὄρος τοῦ Ἄθους, ὁποῦ ὀνομάζουν Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἡ πηγὴ αὐτῶν τῶν καλογήρων.

Τὰ δὲ μοναστήρια αὐτὰ ἔχουσιν εἰς κάθε πολιτείαν ὑποστατικὰ καὶ ὁσπίτια, τὰ ὅποια καλοῦσι μετόχια καὶ τὰ κατοικοῦσιν αὐτοὶ οἱ περιηγηταί. Ἐκεῖ μετροῦσι τὰ κλεφθέντα χρήματα, διὰ νὰ λάβωσιν αὐτοὶ κρυφίως τὰ μισὰ καὶ τὰ λοιπὰ νὰ τὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ μοναστήριά των (Ἐγὼ ἐγνώρισα ἓνα πνευματικὸν Ἀγιορείτην, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτον τόσον ἀμαθής, ὅσον ἦτον ὑποκριτὴς καὶ φιλάργυρος. Πολλάκις, λοιπόν, καυχώμενος μοῦ ἐδιηγεῖτο, ὅτι εἰς εἴκοσι χρόνους ἔκαμεν ἓνα καπιτάλι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες γρόσια, καὶ εἶχε δοσμένα εἰς τὸ μοναστήριόν του τὰ δύο τρίτα, τὰ δὲ λοιπὰ εἶχε μοιρασμένα εἰς διαφόρους πραγματευτὰς μὲ τὸ διάφορον. Αὐτὸς εἶχε τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου). Αὐτὰ τὰ τέρατα λοιπόν, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν τοὺς ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα τους ἓνας ἀναστεναγμός, συνηθίζουν κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τὴν ἀπάθειαν, καὶ φθάνουσιν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὅπου, ὁ κόσμος καὶ ἂν χαλάσῃ, τίποτε δὲν τοὺς μέλει...

Από την άλλη πλευρά, οι ταλαίπωροι ραγιάδες, από φόβο μην τους κατασχέσουν την όποια περιουσία τους οι Τούρκοι, παραχωρούσαν με την μορφή εικονικής δωρεάς τα κτήματά τους στα μοναστήρια, γιατί γνώριζαν πως οι Οθωμανοί δεν άγγιζαν την μοναστηριακή περιουσία, με την προσδοκία να τα πάρουν πίσω μόλις οι συνθήκες το επιτρέψουν. Στην συντριπτική πλειοψηφία όμως των περιπτώσεων, οι προσδοκίες παρέμειναν προσδοκίες, καθώς οι καλόγεροι τις οικειοποιούνταν, αρνούμενοι να αναγνωρίσουν το εικονικό των «δωρεών». Η Εκκλησία είχε καταστεί έτσι ένας φεουδάρχης και οι ραγιάδες κατάντησαν να εργάζονται ως δουλοπάροικοι στις περιουσίες τους που με ανήθικο τρόπο είχε οικειοποιηθεί το ιερατείο.

Τα ρασοφόρα κοράκια όμως, δεν περιορίστηκαν στις φορολογικές επιδρομές, αλλά επεκτάθηκαν και σε αυτές καθ' αυτές τις περιουσίες των ραγιάδων, είτε επιτυγχάνοντας με βεράτια, να κληρονομείται από τα μοναστήρια ολόκληρη η περιουσία των αποθανόντων κληρικών («Των αποθνησκόντων ακλήρων επισκόπων, παπάδων, κεσσίσιδων, καλογραιών, τα μετρητά, η περιουσία, τα άλογα, τα κτήματα, και ό,τι άλλο ήθελον έχει ανήκον ταις εκκλησίαις, ο μητροπολίτης και οι διορισμένοι επίτροποι του παραλαμβάνοντές τα διά λογαριασμόν του ρέσμι πεσκεσίου, οι πείτουλάμηδες...βοϊβόδες...να μην προξενώσιν ενόχλησιν» [βεράτι μητροπολίτη Λαρίσης Λεόντιου]), είτε βάζοντας στο χέρι με τον ίδιο τρόπο το 1/3 της περιουσίας των αποθανόντων λαϊκών, καθώς όπως μας ενημερώνει και ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, «Πας χριστιανός υπεχρεούτο να διαθέτῃ το τρίτον της εαυτού περιουσίας υπέρ της εκκλησίας, αι δε τοιαύται διαθήκαι ήσαν

αναγκαστικώς εκτελεσταί». Μάλιστα, ο επίσκοπος Κοζάνης, Θεόφιλος, δεν παραλείπει να υπενθυμίζει σε εγκύκλιό του το 1796, πως «Όσοι κάτοικοι εν τη πολιτεία ταύτη ήθελαν κάμει διαθήκη, είτε εδώ ευρισκόμενοι είτε αλλού, να έχουν απαιτητήτως για να αφιερώσουν πρώτον εις τον κατά καιρούς αρχιερέα της επισκοπής ταύτης (εκτός των συνήθων, οπού δικαιούται λαβείν και άνευ διαθήκης κατά την κατάστασιν του τεθνεώτος)...». Σε περίπτωση δε, που κάποιος κληρικός δεν μεριμνήσει κατά τον «ορθό» τρόπο για «τα δέοντα» στην διαθήκη του, σύμφωνα με τον κανόνα ΝΘ' των Αγίων Αποστόλων, κατά τον Μανουήλ Μαλαξό (ιερέας και λόγιος του 16ου αιώνα) θα πρέπει να αφορίζεται και να καθαιρείται «ως φονεύσας τον αδελφόν αυτού».

Η Εκκλησία δεν έδειχνε κανένα έλεος, μπρος στην αδυναμία ή -ακόμα χειρότερα- στην άρνηση των ραγιάδων να πληρώσουν. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο έργο του Τάκη Σταματόπουλου, «Ο Εσωτερικός Αγώνας», τα 32 από τα 68 χωριά της Χίου ανήκαν στην Εκκλησία και οι ραγιάδες συντηρούσαν με τον ιδρώτα τους έναν σωρό μοναστήρια, εκκλησίες και παρεκκλήσια, τους δε φόρους, οι ρασοφόροι «...τους εισέπρατταν τακτικά χωρίς να χαρίζουν ούτε έναν παρά και στην ανάγκη μεταχειρίζονταν και βία...». Ο ιστορικός Γιάννης Κορδάτος, σημειώνει πως, «...το πιο έφορο και καλό μέρος της γης ήταν ιδιοκτησία των μοναστηριών. Μια φούχτα καλόγεροι που κι αυτοί ήσαν εξαρτημένοι απ' το Άγιο Όρος, το Πατριαρχείο, τον μητροπολίτη, έπαιρναν αμύθητα εισοδήματα από γεννήματα, καρπούς και ζωντανά. Χιλιάδες αγρότες ήταν σκλάβοι των μοναστηριών κι έτρεφαν τους μικρούς και μεγάλους καλόγερους, με τον μόχθο και τον ιδρώτα τους» («Σελίδες από την ιστορία τού αγροτικού κινήματος», σελ. 11). Ο δε ξένος περιηγητής Μπερτόλντι υπογραμμίζει: «...Ουδεμία απάτη, ουδείς λόγος, ουδεμία δεισιδαιμονία, ουδείς ερεθισμός υπάρχει άγνωστος εις αυτούς... Βραδυκίνητοι, φίλαυτοι, δόλιοι, πραγματικές βδέλλες, εκμυζούν το αίμα του λαού». Ομοίως και ο «ανώνυμος» της «Ελληνικής Νομαρχίας» τονίζει:

Αὐτοί, λοιπόν, περιφέρονται εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς ἐπισκοπῆς καὶ μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν ἐκδύουσι τοὺς πολλὰ ἀθώους χωριάτας, καὶ μάλιστα τὰς γυναῖκας. Ὅταν δὲν τοὺς εὐρίσκουσι χρήματα, τότε τίνος ἀρπάζουσι ἓν φόρεμα, τίνος ἓν ἐργαλεῖον τῆς γεωργικῆς, τίνος ἓν στολίδι τῆς γυναικός του, καὶ φθάνουσι νὰ τοὺς παίρνουσιν ἕως καὶ τὰ δοχεῖα τῶν φαγητῶν. Ἀπὸ ἄλλους πάλιν λαμβάνουσι τόσα κιλὰ σιτάρι ἢ τόσον κρασί. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, τοὺς γυμνώνουσι, καὶ ἔπειτα τοὺς εὐλογοῦσι καὶ φεύγουσι. Πολλάκις δὲ περιέρχεται ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος εἰς τὰ χωρία, καὶ τότε πλεον ἀκολουθοῦν τὰ χειρότερα. Αὐτὸς ὁ ἀναίσχυντος καὶ

βάρβαρος καὶ ἀμαθέστατος ἄνθρωπος, ἀφοῦ τρώγει δι' ὅσας ἡμέρας μένει εἰς τὸ χωρίον ἀπὸ τὴν πτωχὴν κοινότητα, ἀφοῦ ἀρπάζει ὅσα περισσότερα δυνηθῇ, τότε ἀφορίζει ἓνα δύο, καὶ ἄλλους τόσους κάμνει παπάδες, καὶ ἔπειτα φεύγει.

Όταν οι ρασοφόροι αδυνατούσαν οι ίδιοι να εισπράξουν τα απαιτηθέντα, δεν δίσταζαν να βάλουν μπροστά τα μεγάλα μέσα, όπως στην περίπτωση, των Κρητῶν ραγιάδων, οι οποίοι από το 1669 και για μια τριετία αρνούνταν να πληρώσουν τα υψηλά πατριαρχικά δικαιώματα, με αποτέλεσμα, ο σουλτάνος, μετά από απαίτηση του πατριαρχείου, να αποστείλει στην Κρήτη για την είσπραξη των πατριαρχικών φόρων τον Αλί αγά. Την ίδια οδό, θα ακολουθήσει λίγα χρόνια αργότερα, ο μητροπολίτης Κρήτης Αθανάσιος Καλλιπολίτης: *«Αίτησις του Μητροπολίτου Κρήτης προς τον πασάν Χάνδακος. Ευδαίμων μακάριε και εξοχώτατε Αυθέντα μου, έσο υγιής. Η αίτησις του δούλου σας αφορά εις την εξής υπόθεσιν: Επί τω τέλει όπως προβώμεν, δυνάμει του ανά χείρας μας υψηλού αυτοκρατορικού φερμανίου εις την είσπραξιν των ανέκαθεν καθιερωμένων πατριαρχικών και μητροπολιτικών δικαιωμάτων και φόρων εκ της νήσου Κρήτης, παρακαλούμεν την έκδοσιν υψηλής διαταγής, όπως ουδείς έξωθεν παρεμπόδιση ημίν τούτο. Επί τούτοις εις υμάς απόκειται...να αποφασίσητε».* Και η υπογεγραμμένη απάντηση του πασά: *«Όπως ουδείς παρεμπόδιση αυτόν κατά την είσπραξιν των καθιερωμένων φόρων...».* Την προστασία της τουρκικής διοίκησης ζητούν και τα μοναστήρια, όταν τους «ντουκουτίζουν» οι ραγιάδες. Απόφαση του Βεζύρ Αλί πασά: *«Εγώ ο Βεζύρ Αληπασάς. Έδωκα το μπουγιουρδί μου του ηγουμένου από μοναστήρ Βαρνάκοβα, ότι δια το χωρίον Παλιόμυλον, όπου έχει αγορασμένον από τους ραγιάδες Παλιομυλιώτες και τον νταβίζουν δια να του το πάρουν πίσω... Εκοίταξα εγώ αυτήν τη διαφοράν και κανείς δεν έχει να τον ντουκουτίση εις το παραμικρόν· και όποιον ραγιάν θελήση να κράτηση, και όποιον δεν θελήσει να τον διώξη από το τσιφλίκι του με το ιζίνι μου».* Το άπληστο ιερατείο, ως φαίνεται δεν δίσταζε να «χαλάει» διαθήκες κατά το δοκούν, όπως καταλαβαίνουμε από μια επιστολή της «Χώρας και χωρίου Θερμίων Κύθνου», που ζητούν από τον αρχιερέα τους, τις νόμιμες διαθήκες *«να μη τας χαλνά, αλλά να παίρνει όσα του αφήνουν αυτοπροαιρέτως».* Αξίζει να σημειωθεί, πως η επιστράτευση ακόμη και ληστών για την είσπραξη των «δικαιωμάτων» από τους ραγιάδες, δεν ήταν άγνωστη ούτε και αποκλειστέα τακτική από τους ιερείς.

Όπως ήταν φυσικό, σε αντίθεση με τον υπόλοιπο υπόδουλο πληθυσμό ο οποίος στέναζε, οι ρασοφόροι (εξαιρουμένου ίσως σε κάποιες περιπτώσεις τού χαμηλόβαθμου κλήρου) περνούσαν «ζωή χαρισάμενη». Ο «ανώνυμος» της

«Ελληνικής Νομαρχίας» είναι εξ ίσου γλαφυρός στο σημείο αυτό:

Πῶς ἄραγε ζῶσιν αὐτοὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι εἰς τὰς μητροπόλεις των καὶ ὁποῖαι εἰσὶ αἱ ἀρεταὶ των; Τρώγοσι καὶ πίνουσι ὡς χοῖροι (Ὁ νῦν Ἰωαννίνων, καθὼς ἤκουσα ἀπὸ ἑνὸς μάρτυρα αὐτόπτην, εἰς τὸ πρόγευμα τρώγει δύο ὀκάδες γιαούρτι, καὶ εἰς τὸ δειλινὸν μισὴν ὀκᾶ σαρδέλας ξεκοκκαλισμένας, τὰς ὁποίας τρώγει μὲ τὸ χουλιάρι). Κοιμῶνται δεκατέσσαρας ὥρας τὴν νύκτα καὶ δύο ὥρας μετὰ τὸ μεσημέρι. Λειτουργοῦσι δύο φορὰς τὸν χρόνον, καὶ ὅταν δὲν τρώγωσι, δὲν πίνωσι, δὲν κοιμῶνται, τότε κατεργάζονται τὰ πλέον ἀναίσχυντα καὶ οὐτιδανὰ ἔργα, ὅπου τινὰς ἡμπορεῖ νὰ στοχασθῇ (Ὁ Ἄρτης, ὁ Γρεβενῶν καὶ ὁ Ἰωαννίνων εἶναι οἱ πρῶτοι προδότες τοῦ τυράννου, καθὼς ὅλοι τὸ γνωρίζουσι. Ὁ ὕστερος ἀπὸ αὐτοὺς ἰκέτευσεν τὸν τύραννον, καὶ ἐκούρευσεν τὸν ἑγγονά του, ὡς νὰ τοῦ ἐγίνετο νουνός. Ὁ Ἄρτης ἠπάτησεν καὶ ἐπρόδωσεν τοὺς ἥρωας Σουλιώτας· εἶναι δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἀσελεγεῖς, ἄσωτοι εἰς τὸ ἄκρον, μοιχοί, πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται φανεροί). Καὶ οὕτως εἰς τὸν βόρβορον τῆς ἀμαρτίας καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἀκρασίαν θησαυρίζουσι χρήματα, καὶ οἱ ἀναστεναγμοὶ τοῦ λαοῦ εἶναι πρὸς αὐτοὺς τόσοι ζέφυρες.

Η «μάχαιρα του αφορισμού», με την οποία καυχιόταν ο πατριάρχης Σαμουήλ Χαντζερής ότι η Εκκλησία επιβαλλόταν, αποτελούσε το κυριότερο μέσο επιβολής της πατριαρχικής και επισκοπικής εξουσίας, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Το πατριαρχείο και οι επίσκοποι χρησιμοποιούσαν τον αφορισμό ως κατασταλτικό και ταυτόχρονα πειθαρχικό μέσο των ραγιάδων. Ως κατασταλτικό και πειθαρχικό μέσο των Ελλήνων ραγιάδων, ο αφορισμός είχε την επικύρωση της τουρκικής διοίκησης. Έτσι συνδέεται η διοικητική διαδικασία του τουρκικού κράτους με τη χριστιανική ηθική και μεταβάλλονται οι υποχρεώσεις προς το πατριαρχείο και, μέσω αυτού, προς το τουρκικό κράτος, σε ηθικές υποχρεώσεις του Έλληνα ραγιά προς την πίστη του. Αυτή η σύνδεση ηθικότητας και διοίκησης, κατά την τουρκοκρατία, μετέτρεψε και την ηθική και την πίστη σε «αγαθὰ διοίκησης». Η πίστη γίνεται υπόθεση του τουρκικού κράτους, που διευκολύνει, σε κάθε επαρχία του, την εγκαθίδρυση της ειδικής εξουσίας του επισκόπου.

Ο επίσκοπος μπορεί, έτσι, να ελέγχει απόλυτα, με τον αφορισμό, την ενιαία δια της εκκλησιαστικής πράξεως κοινότητα. Με την απειλή των εκκλησιαστικών επίτιμων διατηρείται η διοικητική διάρθρωση της ορθόδοξης εκκλησίας και στο εξωτερικό. Η αμφισβήτηση της απόλυτης αυθεντίας του επισκόπου θεωρείται ηθική παράβαση και διώκεται. Ο μη ικανοποιητικός διακανονισμός των οικονομικών χρεών μητροπολίτη προς το πατριαρχείο επιφέρει, εκτός από καθαίρεση, και αφορισμό εάν ο καθηρημένος, για οικονομικούς λόγους,

μητροπολίτης, εξακολουθεί να τελεί ιερατικές πράξεις. Ο αφορισμός εκφωνείται μετά «ωμοφορίου και επιτραχηλίου». Οι οικονομικές παραβάσεις μετατρέπονται σε παραβάσεις πίστεως και διώκονται.

Ο αφορισμός είναι μια δημόσια τελετή, στην οποία το θύμα, αλλά και η οικογένειά του, γίνονται αντικείμενα της κολαστικής δυνάμεως του επισκόπου. Αυτή η δημόσια τελετή κάνει γνωστό στην κοινότητα το μειονέκτημα, που σέρνει πάνω του ο «αφορεσμένος», γνώση που θα επιτρέψει στην κοινότητα να εκτελέσει την ποινή. Ο αφορισμός, στην πραγματικότητα, ήταν μια πολιτική δραστηριότητα του επισκόπου, από κοινού με την κοινότητα. Η κοινότητα ήταν το απαραίτητο εργαλείο. Ο αφορισμός συνίσταται στην αδυναμία συναναστροφής του «αφορεσμένου» με την υπόλοιπη κοινότητα των χριστιανών. Ο αφορίζων, ταυτόχρονα αφαιρεί τη δυνατότητα της μεταθανάτιας σωτηρίας και διαφοροποιεί τον χριστιανό, που τον δέχεται, από το σύνολο της κοινότητας, στην οποία ανήκει.

Κατά το Ο' κεφάλαιο του Νομοκάνονα του Μανουήλ Μαλαξού, όποιος συνεύχεται με τον αφορισμένο, αφορίζεται κι αυτός. Παραθέτοντας ο Νομοκάνοντας τις απόψεις Ζωναρά, θεωρεί ότι όποιος «εσυγκοινωνεί» με τον αφορισμένο, αποδεικνύει, με τη στάση του αυτή, ότι «καταφρονεί τον αρχιερέα οπού τον αφώρισε» ή ότι κακώς τον αφόρισε ο αρχιερέας. Γι' αυτό, «όποιος συνέρχεται και συμπάλλει μετά τον αφωρισμένον ή εις εκκλησίαν, ή εις οσπήτιον και αυτός αφοριζέσθω».

Ο αφορισμός είναι εκκλησιαστική ποινή, της οποίας όμως ο χαρακτήρας είναι δημόσιος. Δεν μπορεί να επιφέρει αποτελέσματα και να παράγει εξουσία, για τον επίσκοπο επάνω στην κοινότητα, παρά μόνο εφ' όσον επιτραπεί η ανάγνωση του δημόσια. Για να γίνει αυτό, χρειαζόταν η άδεια του σουλτάνου. Ο σουλτάνος έδινε την άδεια να χρησιμοποιείται αυτό το μέσο διοικήσεως με το διοριστήριο βεράτι. Τη μετατροπή του αφορισμού σε μέσο διοικήσεως, κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αποδέχεται και η ίδια η σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος. Σε έγγραφο της 9/9/1837, λέει: «...και εάν επί Τουρκοκρατίας εκδίδετο ούτος, (ο αφορισμός) εκδίδετο παρά της Εκκλησίας ουχ απλώς, αλλ' ως διοικούσης και πολιτικώς και δικαστικώς, και εις αναχαίτισιν πολλών άλλων καταχρήσεων...».

Πως μπορεί όμως ένας αφορισμένος να αντιδράσει, να αμφισβητήσει το «δίκαιον» του αφορισμού του, ή έστω να δηλώσει μεταμέλεια; Στο Νομοκάνονα του Μανουήλ Μαλαξού αναφέρεται ότι «Ένας άνθρωπος, οπού να αφορισθή δικαίως ή αδίκως

παρά του αρχιερέως αυτού να μην δεν καταφρονή τελείως τον αφορισμόν, ουδέ να γίνεται κριτής αυτός εις τον εαυτόν του, ως ότι αδίκως αφορίσθη αλλά να απέρχεται μετά πάσης προθυμίας και ευλάβειας εις τον αρχιερέα αυτού, δουλικώς να παρακαλή να του συγχώρηση...». Πρόκειται δηλαδή, για το άκρον άωτον της ιερατικής αλαζονείας και υπεροψίας.

Η κατοχή ενός τέτοιου «όπλου» στα χέρια τής Εκκλησίας και μάλιστα με την ανοχή και άδεια της οθωμανικής διοίκησης, ήταν φυσικό πως θα οδηγούσε σε κατάχρηση. Ο «ανώνυμος» της «Ελληνικής Νομαρχίας», γράφει χαρακτηριστικά, πως «Οί άφορισμοί είς τήν Ἑλλάδα, καὶ ἐξόχως είς τὰ Ἰωάννινα καὶ Πάτραν, ἤθελαν νομισθῇ εὐχαὶ τῆς λειτουργίας ἀπὸ κανένα ἀλλογενῆ. Τόσον εἶναι συχνοί, καὶ σχεδὸν κάθε Κυριακὴν είς κάθε ἐκκλησίαν ἀναγινώσκονται δύο καὶ τρεῖς άφορισμοί, πάντοτε δὲ διὰ οὐτιδανωτάτας διαφοράς, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ δύο ἢ τριῶν γροσίων ὑπόθεσιν».

Λίγο πριν την επανάσταση του '21, εξαθλιωμένοι κάτοικοι της περιοχής του Καστρίου της Κυνουρίας, εξαγριωθέντες από τις ενέργειες των μοναχών κι από τη συσσώρευση μεγάλου πλούτου στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου, έκαναν το αυτονόητο: Πήραν τα κτήματα, τις ελιές και τα αιγοπρόβατα της μονής και τα ιδιοποιήθηκαν. Ο τότε μητροπολίτης Άργους και Ναυπλίας, Ιερόθεος, ενημέρωσε τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄, του οποίου ζήτησε την υποστήριξη. Τότε, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως εξέδωσε φοβερό αφορισμό εναντίον των εμπλεκομένων κατοίκων επτά χωριών της περιοχής και συγκεκριμένα των: Αγίου Νικολάου, Έλατου, Κaráτουλας, Μεσορράχης, Νέας Χώρας, Περδικόβρυσης και Ωριάς.

Αμφισβήτηση της συνολικής αυθεντίας του πατριαρχείου και της εκκλησιαστικής πράξεως παρατηρήθηκε στην περίπτωση της αλλαξοπιστίας 36 χωριών της περιοχής Πωγωνιανής και Κόνιτσας το 1760. Οι κάτοικοι αποφάσισαν να τηρήσουν με σχολαστικότητα τη νηστεία της Μεγάλης Σαρακοστής να παρακαλέσουν να προσευχηθούν για τη σωτηρία τους από τους Οθωμανούς και, σε περίπτωση που δεν εισακουσθούν οι δεήσεις τους μέχρι την Ανάσταση, να αλλαξοπιστήσουν, πράγμα που τελικά έκαναν, αφού έδιωξαν τον επίσκοπο και τους ιερείς τους. Αμφισβήτηση, επίσης, της «μάχαιρας του αφορισμού» εκ μέρους κοινότητας συναντούμε στην περίπτωση του ομαδικού εξισλαμισμού, κάτω από την πίεση εδώ του ίδιου του επισκόπου του χωριού Κοροβελέσι των Ακροκεραυνίων, τον 18ο αιώνα. Αφορμή εδώ η τήρηση των κανόνων της νηστείας, που, σε εποχή μεγάλης σιτοδείας, ήθελε ο επίσκοπος Χειμάρας και Δελφίνου να τηρούν οι χριστιανοί,

απειλώντας αυτούς «δι' αρών και απειλών της γεέννης του πυρός». Έτσι, σύμφωνα με την «Χρονογραφία της Ηπείρου» (1856) του Παναγιώτη Αραβαντινού, οι «προύχοντες της χώρας εκείνης θεωρήσαντες ότι, εάν ου κατέλυαν την νηστείαν, επέκειτο αναπόφευκτος εις αυτούς θάνατος και αυτοχειρία, και εκ τούτου κόλασις αιώνιος, και, εάν πάλι κατέλυον, έμελλον, ίνα εισέλθωσιν εις την κόλασιν μετά των αλλόπιστων, προετίμησαν το δεύτερον, και ούτως απογνωσθέντες ενηγκαλίσθησαν τον Ισλαμισμόν οι πλείστοι». Στην πραγματικότητα, εδώ ο αφορισμός χρησιμοποιείται για την προσαρμογή του πληθυσμού σε μια απαράδεκτη τάξη πραγμάτων ενώ η νηστεία χρησιμοποιείται ως μέσο πειθαρχίας που διευκολύνει την προσαρμογή.

Έχοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω, δεν είναι δύσκολο να κατανοήσει κάποιος, γιατί η Εκκλησία δεν έβλεπε με καθόλου καλό μάτι την Επανάσταση των ραγιάδων και την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Είναι ευκόλως εννοούμενο, πως κάτι τέτοιο σήμαινε την απώλεια από μέρους της, σημαντικού τμήματος της εξουσίας, την οποία της είχε εξασφαλίσει η οθωμανική διοίκηση και με την οποία είχε φτάσει στο σημείο να γίνει κατά περίπτωσιν, χειρότερος δυνάστης κι απ' τους ίδιους τους Τούρκους. Ο λαός δεν ονόμασε τυχαία τους κληρικούς και τους κοτσαμπάσηδες (αυτούς που γνωρίζουμε σήμερα με τους εξευγενισμένους όρους, «προεστοί», «δημογέροντες», «πρόκριτοι», «καραβοκύρηδες» κ.ά.), «χριστιανούς πασάδες». Άλλωστε, ο αφορισμός της Ελληνικής Επανάστασης, μιλάει από μόνος του...

Πηγές

«Η πολιτική των επισκόπων στην Τουρκοκρατία» (Δημήτρης Παπαϊωάννου) | ethnikoi.org | evrytan.gr | el.wikipedia.org | freeinquiry.gr | siamosnick.gr